

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΝΟΜΟΘΕΤΗΣ ΤΗΣ ΚΕΩ

Τὰ ὀνόματα ὀλίγων μόνον νομοθετῶν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς περιελήφθησαν εἰς τὴν ἱστορίαν. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἐπιβίωσασα δόξα αὐτῶν ἐξηγητήθη ἀπὸ τὴν ἔκτασιν τῆς διασωθείσης παραδόσεως. Τοῦτο ἰσχύει διὰ τὸν Σόλωνα καὶ τὸν Λυκούργον, οἵτινες ἀμφοτέροι ἔτυχον μιᾶς ἐκτενοῦς βιογραφίας ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου. Δι' ἄλλους νομοθέτας, ὅπως τὸν Χαρόνδαν τῆς Κατάνης ¹, τὸν Ζάλευκον τῆς Λοκρίδος ², τὸν Πιπτακὸν τῆς Μυτιλήνης ³, τὸν Ἀνδροδάμαντα τοῦ Ρηγίου ⁴, τὸν Φιλόλαον τῆς Κορίνθου ⁵ ὑπάρχουν διεσπαρμένα ἀνέκδοτα περὶ τῆς αὐστηρότητος ἢ διαφόρων ἄλλων ἰδιοτήτων τῶν νόμων αὐτῶν. Ἐφ' ὅσον τὸ ἔργον αὐτῶν εἶναι ἅπαξ γεγεννημένον ἐκ τῆς ἀνάγκης μιᾶς ὠρισμένης καταστάσεως, ἀνεθεωρήθη κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν αἰώνων, ὥστε δὲν ἀπέμεινε πολὺ ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν νομοθεσίαν αὐτῶν· πολλάκις ἐπέζησε μόνον ἢ ἀνάμνησις, ἰδιαιτέρως νόμων θεωρουμένων ὡς περιέργων.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν εἰς νομοθέτης ὅστις ἅπαξ καὶ μόνον ἀναφέρεται καὶ δὴ εἰς ἓν χωρίον τοῦ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΚΟΥ, ὁ Ἀριστείδης ἐκ Κέω, ἔμεινεν ἀπαρατήρητος: Ἀριστείδης ἐπεμελεῖτο γυναικῶν εὐκοσμίας (FHG II 215, ἀπόσπ. IX, 3). Ὑπετέθη ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο ἐσφαλμένη μεταγραφὴ τοῦ ὀνόματος Ἀρισταίου, ὅστις ὅμως, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ προηγουμένου χωρίου, ἀναφέρεται ὡς μαθητῆς τῶν Μουσῶν εἰς τὴν μελισσοουργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ ἀνήκει ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν μυθολογικὴν ἐποχὴν. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον κατὰ τὰ ἄλλα τῶ ἀποδίδονται νόμοι, οἵτινες εἶναι προσφιλεῖς εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, δὲν ὑφίσταται οὐδεμία αἰτία ἵνα ἀμφισβητηθῇ ἡ ὀρθὴ παράδοσις τοῦ ὀνόματος Ἀριστείδου.

Ὁ Ἰσοκράτης ἀναφέρει ἐν τῷ Αἰγινήτικῳ (13 ε') ὅτι οἱ νόμοι τῆς Κέω παρελήφθησαν παρὰ τῶν Σιφνίων ⁶: λαβὲ δὴ μοι καὶ τὸν Κείων νόμον, καθ' ὃν ἡμεῖς ἐπολιτενόμεθα. Πότε συνέβη ἡ εἰσαγωγή τῆς νομοθεσίας δὲν πληροφοροῦ-

1 ΔΙΟΔ. XII 11, 4. ΑΡΙΣΤ. Πολ. 12, 9, 1274. KOHLER-ZIEBARTH, Stadtrecht v. Gortyn, 91. M. MÜHL, Die Gesetze Zaleukos und Charondas, RE III, 2182. BUSOLT, Gr. G., I' 426.

2 ΣΤΡΑΒ. VI 260. ΕΥΣΕΒ. 662. BUSOLT, 276. MEYER, Gr. G. II 567.

3 BUSOLT II' 477. MEYER II 635. RE XX, 1862.

4 ΑΡΙΣΤ. Πολ. II 12, 1274 b.

5 DIELS-KRANZ, Vorsokratiker I, 398. RE II. 2787. 19. 2510.

6 Λαμπρὰ ἀνάλυσις τοῦ Αἰγινήτικοῦ τοῦ Ἰσοκράτους ὑπὸ τοῦ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΜΑΡΙΔΑΚΗ ἐν Σύμμικτα Στρέϊτ, 575. Πρόκειται περὶ νόμων περὶ διαθηκῶν καὶ υἰοθεσίας. Διὰ τὴν παραλαβὴν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς νομοθεσίας μιᾶς πόλεως ὑπὸ ἄλλης πβλ. Sylloge ³, 344. MICHEL, 34. E. WEISS, Gr. Privatrecht I, 8

μεθα. Ἄλλ' εἰς μὴ ἀπτικὸς νόμος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἰσαχθῆ εἰς μίαν νῆσον τῶν Κυκλάδων εἰμὴ κατὰ τὴν πρὸ τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας ἐποχὴν.

Ἐν χωρίον τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Περὶ γυναικῶν ἀρετῆς XII 249, ἐξυμνεῖ τὴν ἐξαιρετικὴν ἠθικότητα τῶν νέων καὶ παρθένων τῆς Κέω καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν: *κεφάλαιον δὲ τῆς εὐταξίας τῶν γυναικῶν τὸ μήτε μοιχείαν μήτε φθορὰν ἀνέγγνον ἐτῶν ἑπτακοσίων μνημονεύεσθαι παρ' αὐτοῖς γενομένην*. Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῶν 700 ἐτῶν ἀντὶ μιᾶς γενικωτέρας, ἣν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναμένῃ τις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, καὶ τοῦτο διότι μία ἀκριβὴς χρονολογία δύναται νὰ ἀναφέρεται μόνον εἰς ἓν ὠρισμένον γεγονός, ὃ ἐν προκειμένῳ εἶχεν ὡς ἀκολουθίαν τὴν εὐταξίαν τῶν γυναικῶν, δηλαδὴ μίαν νομοθεσίαν. Αὕτη δὲ ἡ νομοθεσία εἶναι ἐκεῖνη ἣν ἀναφέρει ὁ ΗΡΑΚΛΕΪΔΗΣ: *Ἀριστείδης ἐπεμελεῖτο γυναικῶν εὐκοσμίας*. Ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἀριστείδου εἰς τὰ ἔτη περὶ τὸ 600 π. Χ.

Τὰ ὑπὸ τοῦ ΗΡΑΚΛΕΪΔΟΥ ἀναφερόμενα εἶναι πολὺ συνοπτικὰ καὶ περιλαμβανουσιν ἐκ τῆς νομοθεσίας, ἥτις φυσικῶς ἐπεξετείνετο ἐφ' ὅλων τῶν κλάδων τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως, μόνον τὰ κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον χαρακτηριστικὰ σημεῖα:

FHG II 215, ἀπόσπ. IX, 3: *Ἀριστείδης ἐπεμελεῖτο γυναικῶν εὐκοσμίας. Καὶ τὸ παλαιὸν ὕδωρ ἔπινον οἱ παῖδες, καὶ αἱ κόραι μέχρι γάμου. 4. Ἐπὶ δὲ τοῖς τελευτῶσιν οὐδὲν ἔστι πένθος ἐν ἀνδράσι περὶ ἐσθῆτα ἢ κουράν μητρὶ δέ, νέου τελευτήσαντος, ἐνιαυτός. 5. Οὕσης δὲ ὑγιεινῆς τῆς νήσου καὶ εὐγῆρων τῶν ἀνθρώπων, μάλιστα δὲ τῶν γυναικῶν, οὐ περιμένουσι γεραιοὶ τελευτᾶν, ἀλλὰ πρὶν ἀσθενῆσαι ἢ πηρωθῆναί τι, οἱ μὲν μήκωνι, οἱ δὲ κωρείῳ ἑαυτοὺς ἐξάγουσιν.*

Ὁ νόμος περὶ γυναικῶν εὐκοσμίας ἐξασφαλίζει, ὅπως εἰς ἐκάστην νομοθεσίαν, τὴν συγκράτησιν τῆς οἰκογενείας. Δυνάμεθα νὰ συνδυάσωμεν μετὰ τούτου τὸ παρὰ τοῦ ΑΘΗΝΑΙΟΥ XIII 610d ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Φυλάρχου ἀναφερθέν: *ἐν ταῖς Κεῖων πόλεσιν οὔτε ἐταίρας οὔτε ἀυλητρίδας ἰδεῖν ἔστι*. Ὁμοίος νόμος τῶν Λοκῶν περὶ χρηστῶν ἠθῶν τῶν γυναικῶν, μία κατάστασις ἥτις δὲν ἐννοεῖται ἄνευ αὐστηροῦ νόμου, ἀποδίδεται εἰς τὸν Ζάλευκον (Διοδ. XII 21).

Ὁ νόμος, ὅστις ἐπέβαλεν εἰς τοὺς νέους τὴν ὑδροποτίαν πρὸ τοῦ γάμου, ὑπενθυμίζει ἓνα ὅμοιον νόμον εἰς τὴν Μασσαλίαν καὶ τὴν Μίλητον, ἔνθα ἡ ἀπαγόρευσις τῆς οἰνοποτίας γενικεύεται διὰ τὰς γυναῖκας πάσης ἡλικίας (Θεοφρ. Ἀπόσπ. 117. ΑΘΗΝ. X 429a. Αἰλιαν. Ποικ. ἱστ. II 38: *Νόμος καὶ οὗτος Μασσαλιωτικὸς, γυναῖκας μὴ ὀμιλεῖν οἴνω, ἀλλ' ὑδροποιεῖν πᾶσαν γυναικῶν ἡλικίαν*).

Τὸ πένθος τῶν ἀνδρῶν καταργεῖται ἐντελῶς. Διὰ τὰς γυναῖκας τὸ πένθος ἐπιτρέπεται εἰς περίπτωσιν θανάτου μικροῦ παιδίου, καὶ τοῦτο διὰ τὸ διάστημα ἑνὸς ἔτους. Εἶναι πρόδηλον ὅτι οὐδεμία ἰδιαιτέρα σημασία δίδεται διὰ τὸν θάνατον ἑνὸς ἐνηλίκου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἑνὸς γεγονότος ὃ νὰ δικαιολογῆ τὴν πένθιμον περιβολήν. Τὸ ἀντίθετον ὁμως συμβαίνει διὰ τὸν θάνατον ἑνὸς παιδίου εἰς

μικρὰν ἡλικίαν. Αὐτὴ ἡ διάκρισις παρέχει τὴν ἐξήγησιν: ὁ ἐνήλικος εἰσέρχεται μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἡρώων, καθίσταται ἥρωας, οὐχὶ ὅμως τὸ μικρὸν παιδίον. Διὰ τοῦτο ὁ θάνατος τοῦ ἐνηλίκου δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ αἰτίαν πένθους. Δὲν εἶναι βεβαίως τυχαῖον τὸ ὅτι ὁ μέγας ποιητὴς ὅστις ἐξέφρασεν αὐτὴν τὴν ἰδέαν δι' ἀπλῶν λέξεων, αἵτινες ὅμως ἀνυψώνουν τὸν ἀκροατὴν ὑπεράνω τοῦ πένθους, ὁ Σιμωνίδης, κατήγετο ἐκ τῆς Κέω καὶ ἔζη ἐκεῖ:

*Τῶν ἐν Θερμοπύλαισι θανόντων
εὐκλείης μὲν ἂ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνᾶσις, ὁ
δ' οἶκος ἔπαινος.*

Ὅμοιον νόμον συναντῶμεν παρὰ τοῖς Λοκροῖς: *Παρ' αὐτοῖς ὀδύρεσθαι οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῖς τελευτήσασιν, ἀλλ' ἐπειδὴν ἐκκομίσωσιν, εὐωχοῦνται* (FHG II 221, ἀπόσπ. XXX, 2).

Εἰς τὸν νόμον περὶ αὐτοκτονίας τῶν γερόντων ὁ νομοθέτης φαίνεται ὑπερβαίνων τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης ἐξουσίας, περιορίζων τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς ἐνὸς πολίτου. Οὗτος πρέπει νὰ ἐξαφανίζεται, μόλις αἱ πνευματικαὶ καὶ αἱ σωματικαὶ δυνάμεις αὐτοῦ δὲν δύναται πλέον νὰ ἦναι ὠφέλιμοι εἰς τὴν πολιτείαν. Ὡς ὄριον θεωρεῖται τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του (ΣΤΡΑΒΩΝ, X 486: *προσέτιται γὰρ, ὡς ἔοικεν, ὁ νόμος τοὺς ὑπὲρ ἐξήκοντα ἔτη γεγονότας κωνειάζεσθαι*). Τότε ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ τελευταίου καθήκοντός του, ὁ γέρον πίνει τὸ κώνειον ἐν κύκλῳ συγχρόνων πολιτῶν, οἵτινες συνέρχονται ὡς διὰ μίαν οἰκογενειακὴν ἐορτήν, ΑἰΔΙΑΝΟΣ, Ποικ. ἰστ. III 37: *Νόμος ἐστὶ Κείων, οἱ πάνυ παρ' αὐτοῖς γεγηρακότες, ὥσπερ ἐπὶ ξένια παρακαλοῦντες ἑαυτοὺς ἢ ἐπὶ τινα ἐορταστικὴν θυσίαν, συνελθόντες καὶ στεφανωσάμενοι πίνουσι κώνειον, ὅταν ἑαυτοῖς συνειδῶσιν ὅτι πρὸς τὰ ἔργα τὰ τῇ πατρίδι λυσιτελοῦντα ἄχρηστοί εἰσιν, ὑποπληρούσης ἤδη τι αὐτοῖς καὶ τῆς γνώμης διὰ τὸν χρόνον.*

Ἐδῶ ἐπίσης συναντῶμεν ἰδίαν ὑπερηφάνειαν ἐναντίον τοῦ θανάτου: ἡ διάθεσις εἶναι ἐορταστικὴ.

Ἦδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐθεωρήθη ὁ νόμος οὗτος ὡς οἰκονομικὸν καὶ ἀναγκαῖον μέτρον, διότι οἱ ἄνθρωποι ἦσαν λόγῳ τοῦ ὑγιεινοῦ κλίματος τῆς νήσου μακρόβιοι καὶ ἦτο δυνατόν ἕνεκα τούτου νὰ δημιουργηθῶσι δυσκολίαι διὰ τὸν ἐπισιτισμόν. Ἡ ἐξήγησις ὅμως αὕτη δὲν ἱκανοποιεῖ ἡμᾶς διότι πολλάκις ὑπῆρχον λιμοὶ χωρὶς νὰ ἔχη ἐκδοθῆ οὔτε κἂν ἀναγκαστικὸς νόμος τοιοῦτου περιεχομένου. Ἄλλ' ἡ αἰτία δηλοῦται εὐκρινέστατα: ὁ πολίτης πρέπει νὰ ἐξαφανίζεται καθ' ἣν στιγμὴν παύει νὰ εἶναι χρήσιμος εἰς τὴν πολιτείαν. Ἡ αἰτία εἶναι δηλαδὴ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς φύσεως καὶ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ νομοθέτου.

Κατὰ τὸν 7ον αἰ. π. X. εἰς τὴν Κέων, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ κτηματικὴ περιουσία ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως. Τὸ μέγεθος τῆς ἀγροτικῆς περιουσίας καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς εἰσοδημάτων ὀρθοῖ τὰ δικαιώματα

τοῦ πολίτου καὶ ἡ κατοχὴ τῶν ἀξιομάτων συνδέεται μετὰ μιᾶς ὠρισμένης περιορισίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐξουσίας εὐρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὀλίγων, τοῦτέστι τῶν μεγακτημόνων. Οἱ πολῖται, οἵτινες δὲν ἀνῆκον εἰς αὐτὴν τὴν τάξιν — καὶ οὗτοι ἦσαν ἡ πλειονότης —, ἐκαλοῦντο μόνον διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀρχῶν ψηφισθέντων νόμων. Φυσικὸν ἦτο νὰ δημιουργηθῇ ἐκ τῆς τοιαύτης κοινωνικῆς διαιρέσεως μία ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν πλῆθους δικαιοῦχων πολιτῶν καὶ ἐκείνων οἵτινες ἐκέκηντο ὠρισμένα μόνον δικαιώματα ἢ τοῦ δήμου.

Ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἠδύνατο νὰ καταστῇ ὀξυτέρα δεδομένου ὅτι εἰς τὰς ὀλιγαρχίας δημιουργεῖται εὐκόλως μία ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ὑπεργήρων, ὅσας οἱ ἀρχηγοὶ τῶν εὐγενῶν παρέμενον εἰς τὴν ἐξουσίαν ἄνευ ὁρίου ἡλικίας. Ὅταν ἡ κατάστασις κατέληγεν εἰς στάσιν τοῦ δήμου ἐναντίον τοῦ ὀλιγαρχικοῦ καθεστώτος, οἱ ὀλιγαρχικοὶ προσεπάθουν νὰ κατευνάσωσι τὸν δήμον διὰ παραχωρήσεων. Εἰς σοφός, ὅστις ἀπέλαυε τῆς ἐμπιστοσύνης ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων, ἀνελάμβανε τῇ προσκλήσει αὐτῶν τὸ ἔργον μιᾶς νομοθεσίας, ἣν αἱ ἀντίθετοι παρατάξεις ὑπέσχοντο ἐκ τῶν προτέρων νὰ παραδεχθῶσι. Οὕτως εὐρίσκομεν τὸν Ζάλευκον παρὰ τοῖς Λοκροῖς (662 π. Χ.), τὸν Χαρώνδαν (650 π. Χ.), τὸν Πιπτακὸν εἰς τὴν Μυτιλήνην, τὸν Σόλωνα εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς αὐτὴν τὴν σειρὰν πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ ὁ Ἀριστείδης.

Ὁ νομοθέτης ἠδύνατο βεβαίως νὰ καθορίσῃ ἐν ὅριον ἡλικίας¹ διὰ τὴν παραμονὴν τῶν ἀρχόντων εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν πολιτικὴν φιλοδοξίαν, τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ τὰς ποικιλοτρόπους ὑπεκφυγὰς τοῦ νόμου. Ἡ λύσις τὴν ὁποίαν δίδει — πιθανῶς εἶναι ὁ Ἀριστείδης — εἶναι μὲν ἱζοσπαστικωτάτη, ἀλλ' ἀποκλείει πᾶσαν ὑποτροπὴν τοῦ νόμου, διότι κατὰ διάρκειαν ζωῆς ἐξήκοντα ἔτων καὶ μόνον δὲν δύναται ἡ πολιτικὴ δρασις εἰς τὴν ὑψηλοτάτην τῆς πόλεως νὰ ὑπερβῇ τὰ τριάκοντα ἔτη.

Περὶ τοῦ ὅτι ὁ νόμος προέρχεται ἐξ ἐθίμου ὃ εὐρίσκομεν εἰς πρωτογόνους τινὰς φυλὰς τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Κασπίας², δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ οὐδεμία ἀμφιβολία³. Εἶναι ὅμως ἀπίθανον ὅτι ἡ μορφή τοῦ νόμου τῆς Κέω ἦτο ὡς παραδέδοται. Ἐὰν παραβάσωμεν τὸν νόμον τῆς Μασσαλίας⁴, ἔνθα κατόπιν ἐξετάσεως τῶν ἰδιαιτέρων περιπτώσεων ἡ Βουλὴ τῶν Ἑξακοσίων ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς τὸν αἰτοῦντα τὴν ἄδειαν ὅπως αὐτοκτονήσῃ, θὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ὁ νόμος τῆς Κέω δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ εἶναι ὅμοιος. Καὶ πράγματι ὁ Ῥωμαῖος VALERIUS MAXIMUS, ὅστις κατὰ τὸ 27 μ. Χ. ἐπεσκέφθη τὴν Κέων, ἔνθα κατέστη αὐτόπτης μάρτυς αὐτοκτονίας, ἀναφέρει δὲ εἰς τὴν λεπτομερῆ καὶ ψυχολογημένην διήγησιν τῆς αὐτοκτονίας τῆς γραιίας, ὅτι αὕτη προέβη εἰς τὴν αὐτοκτονίαν κατόπιν δημοσίας ἐξηγήσεως τῶν σκέψεων, αἵτινες ἤγαγον αὐτὴν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην⁵. Ἡ αὐ-

1 Πβλ. ΗΡΑΚΛ. ΠΟΝΤ., FHG II 222 ἀπόσπ. XXXI: *Νόμος δὲ ἦν Χαλκιδικεῦσι μὴ ἄρξαι μηδὲ προσηβῆσαι νεώτερον ἔτων πενήκοντα.*

2 ΑΙΑ. Ποικ. ἱστ. IV 1.

3 Neue Jahrb. f. klass. Alt. 11, 1903, 617 κέ.

(SCHMIDT). Ἑλληνικά 5, 1932, 351 κέ. (ΜΕΓΑΣ). ROHDE, Gr. Roman², 247.

4 VAL. MAX. II 7.

5 VAL. MAX. II 8: *reddita ratione civibus cur excedere vita deberet* πρβ. RE II A 1135. Ἄλλως HIRZEL

τοκτονία τῶν γερόντων εἰς Κέων ἦτο λοιπὸν ἐκούσιος μὲν, ὡς ἦτο καὶ εἰς τὴν Μασσαλίαν, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῆ μόνον μετὰ τὴν ἄδειαν τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ὁ πολίτης ἀπετέλει μέρος καὶ κτῆμα. Ὁ νομοθέτης ἀναγνωρίζει τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ πολίτης λόγῳ τῆς ἡλικίας—τίθεται ὡς κατώτερον ὄριον τὸ ἕξηκοστὸν ἔτος—δὲν δύναται πλέον νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ βαρέως φέρει τὴν ἀδυναμίαν νὰ μετέχη τῆς ἐμπράκτου ζωῆς τῆς πόλεως. Εἰς αὐτὸν ὁ νόμος παρέχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ τὴν ἐλευθέραν ἔξοδον ἐκ τῆς κοινωνίας, προσφέρων οὕτως ὑστάτην ὑπηρεσίαν εἰς αὐτήν.

Διὰ τοῦ νόμου τούτου, προϋποθέτοντος παρὰ τοῖς πολίταις βαθυτάτην ἔννοιαν τῶν καθηκόντων αὐτῶν, ἐπετυγχάνετο καὶ μία ἀνανέωσις τῆς ἀρχηγίας τῆς ἐξουσίας ὑπὸ ἀνδρῶν νεωτέρας ἡλικίας καὶ ἡ ἐκ τούτου χρησιμοποίησις διὰ τὴν πόλιν τῶν μὴ ἀξιοποιηθέντων νέων.

Οἱ νόμοι ἰδιωτικοῦ δικαίου, οἵτινες ὡς ἐκ τούτου κεῖνται ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς, ἰσχύουν εἰς τὴν Κέων ἀκόμη κατὰ τὸν 4ον αἰ. ὅπως καὶ εἰς τὴν Σίφνον καὶ πιθανῶς καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῶν Κυκλάδων¹.

Εἰς τοιοῦτος νόμος τοῦ Ἄριστειδου εἶναι ὁ τῆς ταφῆς, σφζόμενος εἰς μίαν ἐπιγραφὴν τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ. (IG XII 5 ἀριθ. 593²).

Οἶδε νόμοι περὶ τῶν καταφθιμένων· κατὰ | τάδε θάπτειν τὸν θανόντα· ἐν ἑμα-
 5 τίοις τρῖσι λευκοῖς, στρώματι καὶ ἐνδύματι καὶ ἐπιβλέματι—ἐξῆναι δὲ καὶ ἐν ἐλάσ-
 σοσι—μὲ πλέονος ἀξίοις τοῖς τρισι ἑκατὸν δρα|χμῶν· ἐχφέρουν δὲ ἐγ κλίνῃ
 σφηνόποδι κ|αὶ μὲ καλύπτειν τὰ δολοσχερέα τοῖς ἑματίοις· φέρουν δὲ οἶνον ἐπὶ
 10 τὸ σῆμα μὲ πλέον | τριῶν χῶν καὶ ἔλαιον μὲ πλέον ἑνός, τὰ δὲ || ἀγγεῖα ἀπο-
 φέρεσθαι. Τὸν θανόντα φέρουν | κατακεκαλυμμένον σιωπῆι μέχρι ἐπὶ τὸ | σῆμα.
 Προσφαγίωι χρῆσθαι κατὰ τὰ πάτρι|α. Τῆγ κλίνην ἀπὸ τοῦ σήματος καὶ τὰ
 15 στρώ|ματα ἐσφέρουν ἐνδόσε, τῆι δὲ ὑστεραίηι ἀ|ποραίνεν τὴν οἰκίην ἐλεύθερον
 θαλάσση|ι πρῶτον, ἔπειτα δὲ ὑσώπωι οἰκητήρια ἀπ|αντα· ἐπὴν δὲ διαρανθῆι,
 καθαρὴν εἶναι τὴν οἰκίην καὶ θύη θύεν ἐφίστι|α. Τὰς γυναῖκας τὰς ἰούσας ἐπὶ
 20 τὸ κῆδος μὲ | ἀπιέναι προτέρας τῶν ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦ || σήματος. Ἐπὶ τῶι θανόντι
 τριηκόστια μὲ | ποιῆν. Μὲ ὑποτιθέναι κύλικα ὑπὸ τῆγ κλί|νῃν, μεδὲ τὸ ὕδωρ
 ἐκχῆν, μεδὲ τὰ καλλύσμα|τα φέρουν ἐπὶ τὸ σῆμα. Ὅπου ἂν θάνηι, ἐπὴν ἐ|
 25 ξενιχθῆι, μὲ ἰέναι γυναῖκας πρὸς τὴν οἰ|κίην ἄλλας ἢ τὰς μαινομένας· μαινεσθ|αι
 δὲ μητέρα καὶ γυναῖκα καὶ ἀδελφεὰς κ|αὶ θυγατέρας· πρὸς δὲ ταύταις μὲ πλέον
 πέντε γυναικῶν· παῖδας δὲ τῶν θυγατρῶν κ|ἀνεψιῶν· ἄλλον δὲ μεδένα. Τοὺς
 30 μαινομέ|νους λουσαμένους. ὕδατος χύσι καθαροὺς εἶναι

Ὁ νόμος αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς εἰς ἀπλοῦς τρό-

ἐν Arch. f. Rel. 11, 461.1 καὶ 462, 3. Πρβλ. σ. 75 κέ., 243 κέ., 417 κέ.

¹ Πιθανῶς ἀνήκει εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς Κέω καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Περὶ φυγῆς (de exil.) 7,602a μνημονευόμενος νόμος τῆς Σερῖφου περὶ ἀργίας. Ὁ-

μοῖος νόμος ἀποδίδεται εἰς τὸν Δράκοντα ἢ τὸν Σόλωνα (ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. I 56. ΗΡΟΔ. II 177 [=ΔΙΟΔ. I 77]). Πρβλ. LIPSIVS, Attisches Recht, 1905, 354.

² Πρβλ. Sylloge³, 1218. Inscr. jurid. I 10. MICHEL, 302 ἀριθ. 398.

πους καταργῶν τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἐπίδειξιν. Ἡ λαμπρότης τῶν ἐπιδεδειγμένων νεκρικών ἐνδυμασιῶν, ἡ ποσότης τοῦ παρὰ τὸν τάφον ἐκχεομένου ἐλαίου καὶ οἴνου, τὸ πλῆθος τῶν μοιρολογητριῶν, ἅπαντα ταῦτα ἀπετέλουν διὰ τὰς πλουσίας οἰκογενείας ζήτημα γοήτρου. Ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐχὶ μόνον καταναλίσκονται μεγάλα χρηματικά ποσά, ἀλλὰ καὶ μέγας ἀριθμὸς ἐργασίμων δυνάμεων, πρὸ παντὸς γυναικῶν, ἀφαιρεῖται ἐκ τῆς καθημερινῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἡ ἐπανάληψις τῶν τελετῶν εἰς τοὺς τάφους τὴν τρίτην, τὴν ἐνάτην, τὴν τριακοστὴν καὶ μετὰ ἐν ἔτος ἠϋξήσαν τὸ ἄτοπον τοῦτο. Ἐπὶ τῶν σημείων τούτων ἄρχεται τῆς ἀντιδράσεως αὐτοῦ ὁ νομοθέτης. Ὁρίζει τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἱματίων, ἅτινα δίδονται εἰς τὸν νεκρὸν εἰς τὸν τάφον, ὁρίζει τὸν τύπον τῆς κλίνης ἣτις χρησιμοποιεῖται ὡς φορεῖον, καθορίζει καὶ τὸ ἀκριβὲς μέτρον τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου ὃ φέρεται εἰς τὸν τάφον, διατάσσει νὰ ἐπαναφέρωσι τὰ χρησιμοποιηθέντα ἀγγεῖα, τὸ φορεῖον καὶ τὰ καλύμματα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν, αἵτινες δικαιοῦνται νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν κηδείαν, καταβιβάζεται εἰς τὸ ἐλάχιστον, περιλαμβάνων μόνον τοὺς ἐγγύς συγγενεῖς καὶ ἐν κατηγορηματικὸν «ἄλλον δὲ μηδένα» ἀποκλείει πᾶσαν ἐξαιρέσιν. Γενικῶς μνημονεύονται αἱ γυναῖκες. Οὕτω δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὰς νὰ ἀπομακρυνθῶσι τοῦ τάφου πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἀνδρῶν. Ὁ ἔντονος ὀλοφυρμὸς καθ' ὁδὸν πρὸς τὸν τάφον καὶ ὠρισμένα δεισιδαίμονα ἔθιμα, ἅτινα δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῶσι μόνον ὑπὸ τῶν γυναικῶν, ὡς ἡ μεταφορὰ τῶν σαρωμάτων εἰς τὸν τάφον, ἀπαγορεύονται, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ νὰ χυθῆ ὕδωρ ὑπὸ τὴν κλίνην ἢ νὰ τεθῆ κύλιξ ἐκεῖ. Φανερὰ εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ νομοθέτου ὅπως μὴ δοθῆ εἰς τὸν θάνατον μεγάλη σημασία. Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ὀλοφυρμοῦ καὶ ἡ μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μνημοσύνων ἀνταποκρίνονται πλήρως εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου περὶ πένθους. Περίεργος ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἡ διαταγὴ νὰ ἐπαναφέρωσι τὸ φορεῖον καὶ τὰ καλύμματα ἐκ τοῦ τάφου εἰς τὴν οἰκίαν ὡς καὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν σαρωμάτων ἐκ τῆς νεκρικῆς οἰκίας εἰς τὸν τάφον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐξηγεῖται βέλτιστα ἐκ τοῦ ἰδίου πνεύματος: ὁ τάφος δὲν εἶναι τόπος ἀπορρίψεως ἀχρήστων ἀντικειμένων, ἀλλὰ ἐν ἱερὸν τέμενος, ὁ τάφος εἶναι βωμός.

Ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχὴ τοῦ νόμου συμπίπτει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς στήλης ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐχαράχθη, χωρὶς νὰ προηγηθῆ ἡ συνήθης εἰσαγωγὴ ψηφίσματος, ὅπως π.χ. εἰς τὸν νόμον τῶν Γαμβρειωτῶν περὶ πένθους¹, ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι ἡ σωζομένη ἐπιγραφή ἀποτελεῖ μόνον ἐν τμῆμα μεγαλυτέρου νομοθετικοῦ συνόλου ἐκτεινομένου ἐπὶ πολλῶν στηλῶν, δηλαδὴ τῶν νόμων τῆς πόλεως.

Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐν ᾧ προκειμένου περὶ νόμων τὸ κεῖμενον ἔπεται ἀμέσως μετὰ τὸ προοίμιον, ἢ ἡμετέρα ἐπιγραφή ἄρχεται διὰ παραγγέλματος «κατὰ τὰδε θάπτειν τοὺς θανόντας». Εἶναι φανερὸν ὅτι γενικὸς τίτλος τοῦ νόμου ἦτο «Οἷδε νόμοι περὶ καταφθιμένων». Οὗτοι συμπεριελάμβανον διάφορα ἐδάφια, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν, καὶ δὴ τὸ πρῶτον καὶ σωζόμενον, φέρον τὸν ὑπότιτλον «κατὰ τὰδε θάπτειν τὸν θανόντα», περιλαμβάνει τὰς διατάξεις

¹ CIG 3562. Sylloge³, 1219. Inscr. jurid. I 18. MICHEL, 520.

περὶ ταφῆς τῶν νεκρῶν καὶ τὰ μετὰ ταύτης συνεπαγόμενα. Δύναται τις νὰ υποθέσῃ ἐκ τούτου τὴν ὑπαρξίν δευτέρου ἐδαφίου φέροντος τὸν τίτλον «κατὰ τὰδε πενθεῖν τὸν θανόντα», ἐφ' ὅσον εἰς τὸ σωζόμενον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς δὲν γίνεται μνεία τοῦ πένθους ὅπως ἀλλαχοῦ. Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἐνισχύει ὁ ἄνωθεν ἀναφερθεὶς νόμος τοῦ Ἄριστειδου περὶ πένθους, ὁ ὁποῖος ἄνευ ἀμφιβολίας ἀπετέλει τὴν ἀπολεσθεῖσαν συνέχειαν τῆς σωζομένης ἐπιγραφῆς.

Ἡ σημασία ταύτης δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸ ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιγραφῆς τῶν νόμων τοῦ Ἄριστειδου, ὅπως ἡ ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ 409 ψηφισθεῖσα ἀντιγραφή τοῦ νόμου τοῦ Δράκοντος¹. Ὁ χαρακτήρ τῶν γραμμάτων τοποθετεῖ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Κέω εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐπεκράτουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης τὰ ὀλιγαρχικὰ καθεστῶτα², τὰ ὁποῖα ἐπανάφερον τοὺς πατρικούς νόμους, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἀναγραφὴ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις³. Ὀλίγον ἀργότερον οἱ βασικοὶ οὗτοι νόμοι τοῦ Ἄριστειδου ἀνεθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῆς Ἰουλίδος, ὅπως ἀποδεικνύουν αἱ εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς τῆς αὐτῆς στήλης ἐγγεγραμμένα «νεαραί».

Ἀκολούθως προσθέτομεν τρεῖς νόμους περὶ ταφῆς πρὸς σύγκρισιν. Ὁ νόμος τοῦ Σόλωνος ὅπως παρέχεται ὑπὸ τοῦ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ, Πρὸς Μακάριaton 62, ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Τὸν ἀποθανόντα προτίθεσθαι ἔνδον, ὅπως ἂν βούληται. Ἐκφέρειν δὲ τὸν ἀποθανόντα τῇ ὑστεραίᾳ ἢ ἡ ἂν προθῶνται, πρὶν ἥλιον ἐξέχειν. Βαδίζειν δὲ τοὺς ἀνδρας πρόσθεν, διὰν ἐκφέρωνται, τὰς δὲ γυναῖκας ὀπισθεν. Γυναῖκα δὲ μὴ ἐξεῖναι εἰσιέναι εἰς τὰ τοῦ ἀποθανόντος μηδ' ἀκολουθεῖν ἀποθανόντι, διὰν εἰς τὰ σήματα ἀγῆται, ἐντὸς ἐξήκοντι ἔτων γεγνουῖαν, πλὴν ὅσαι ἐντὸς ἀνεψιαδῶν εἰσι. Μηδ' εἰς τὰ τοῦ ἀποθανόντος εἰσιέναι, ἐπειδὴν ἐξενεχθῆ ὁ νέκυσ, γυναῖκα μηδεμίαν πλὴν ὅσαι ἐντὸς ἀνεψιαδῶν εἰσιν.

Ὁ ἀνάλογος νόμος τοῦ ἐν Δελφοῖς γένους τῶν Λαβυαδῶν⁴ παρουσιάζεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 5ου αἰ. π. Χ., εἶναι δὲ πιθανῶς ἀρχαιότερος.

20 *ἡδ' ὁ τεθμὸς πὲρ τῶν ἐντοφῆίων.—Μὴ πλέον πέντε καὶ τριάκοντα δρα-*
χμᾶν ἐνθέμεν, μήτε πριάμενον, μήτε Φοίκω τὰν δὲ παχεῖαν χλαῖναν φρω-
 25 *τὰν εἴμεν. || Αἱ δὲ τι τούτων παρβάλλοιτο, ἀποτεισάτω πεντήκοντα δραχμάς,*
 30 *αἷ κα μὴ ἐξομῶσῃ ἐπὶ τῶι σάματι μὴ πλέον ἐνθέμεν. Στρωῶμα δὲ ἡὲν*
ἠυποβαλέτω καὶ ποικεφάλαιον ἠὲν ποτιθέτω. Τὸν δ' ἐνεκρὸν κεκαλυμμένον φ
 35 *ερέτω σιγαῖ, κῆν ταῖς στροφαῖς μὴ κατιθέντων μηδαμῆ, μηδ' ὀτοτυζόντων ἔ*
χθος τὰς Φοικίας πρίγ' κ' ἐπὶ τὸ σᾶμα ἡίκωντι τῆνῆ | δ' ἔνατος ἔστω ἡέντε κα

¹ IG I² 45. Sylloge I², 111. MICHEL, 78.

² ΑΡΙΣΤ. Πολ. 35.

³ SWOBODA, Gr. Staatsk. II 853 - 855, 1.

⁴ BCH 19, 1895, 6. Hermes 31, 1896, 515. MICHEL, 784 ἀρ. 995 C 19 κῆ. Syll. 438, Inscr. jur. II 188.

40 *ha* | *oĩ* *gāi* ἀποτθέθη· τῶν δὲ π||ρόστα τεθνακότων ἐν τοῖς | σαμάτεσσι μὴ
 θρηγεῖν μὴ | δ' ὀτοτύζεν, ἀλλ' ἀπίμεν *Fo* | *ίκαδε* ἕκαστον ἔχθω *ho* | *με* στίων καὶ
 45 πατραδελφεῶν || καὶ πενθερῶν κῆγόνων κ | αὶ γαμβρῶν. Μηδὲ τᾷ *h* | *υστ*
 εραία(ι), μὴδ' ἐν ταῖς δεκάτα | ις, μὴδ' ἐν τοῖς ἐνιαυτοῖς | μὴτ' οἰμώζεν μὴτ'
 50 ὀτοτύζε || *v*. Αἱ δὲ τι τούτων παρβ|άλλοιτο τῶν γεγραμ|μένων,—

Ἡ νομοθεσία τῆς Μασσαλίας ἦτο εἰς τὰ τῆς ταφῆς αὐστηρά, ὅπως ἐπίσης καὶ εἰς τὰ ζητήματα τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐπίδειξιν πλούτου καὶ πολυτελείας. Μανθάνομεν ὅτι ἀπαγορεύεται ὁ ὄλοφυρμός καὶ κλαυθμός κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἥτις γίνεται διὰ διτροχῶν ἀμάξης¹ VAL. MAX. II 7: *ad sepulturae locum plauastro devehuntur sine lamentatione, sine planctu luctus funeris die domestico sacrificio adhibitoque necessariorum convivio finitur.*

Οἱ νόμοι συγκρινόμενοι δεικνύουσι μεγάλην ὁμοιότητα καὶ διαφέρουσι μόνον εἰς λεπτομερείας, αἵτινες ἀποκαλύπτουσι τὸν χαρακτήρα τοῦ νομοθέτου. Ὁ Σόλων ἀφήνει ἐλευθέραν καὶ ἄνευ περιορισμῶν τὴν ἐκθεσιν τοῦ νεκροῦ ἐντὸς τῆς οἰκίας. Ἄλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ νεκρὸς ἐγκαταλείπει τὴν οἰκίαν εἰσερχόμενος εἰς τὸν δημόσιον χῶρον τοῦ δρόμου, ὑπόκειται εἰς αὐστηρὰς διαταγὰς. Ὁρίζεται ἡ ὥρα τῆς ἐκφορᾶς, ἀπαγορεύεται ὁ ὄλοφυρμός καὶ κανονίζεται τὸ βάδισμα εἰς τὴν νεκρικὴν πομπὴν ὡς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μετεχόντων συγγενῶν. Εἰς τὴν νεκρικὴν πομπὴν οἱ ἄνδρες προβαδίζουσι τῶν γυναικῶν. Ἐκτὸς τῶν ἡλικιωμένων γυναικῶν καὶ τῶν ἀδελφοπαίδων ἀπαγορεύεται εἰς τὰς γυναῖκας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν νεκρικὴν οἰκίαν ἔστω καὶ ἐὰν ἀπεμακρύνθη ἤδη ἡ σορὸς καὶ νὰ παρακολουθῶσι τὴν ἐκφορὰν.

Εἰς τὸν νόμον τῆς φρατρίας τῶν Λαβυαδῶν ὀρίζονται τὰ ἔξοδα τῆς ἐκθέσεως τοῦ νεκροῦ εἰς 35 δραχμάς, περιλαμβανομένης καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐκ τῆς οἰκίας παραληφθέντων πραγμάτων, ἐπίσης καὶ τὸ εἶδος, τὸ χρῶμα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν χρησιμοποιουμένων ὑφασμάτων καὶ στρωμάτων. Ἀπαγορεύονται ὁ ὄλοφυρμός καὶ αἱ διάμεσοι στάσεις εἰς τὸν δρόμον πρὸς τὸ νεκροταφεῖον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ, περιορίζονται τὰ μνημόσυνα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὴν κηδεῖαν καὶ τὰ μνημόσυνα μετεχόντων συγγενῶν.

Ὁ Σόλων εἶναι ὁ ἠπιώτερος, δὲν θίγει τὸν πλοῦτον οὔτε ἀπασχολεῖται εἰς λεπτομερείας. Ἡ δημοσία ἐμφάνισις τοῦ νεκροῦ ὅμως δυναμένη νὰ αὐξάνῃ τὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν παρατάξεων περιορίζεται εἰς ἓν ἐλάχιστον: ἡ προσπάθεια τῆς ἐξομαλύνσεως τῶν παθῶν διαφαίνεται ὡς ἀπώτερος σκοπός.

Ὁ Ἀριστείδης ἐμφανίζεται ὡς νομοθέτης αὐστηρός, λεπτομερῆς μέχρι σχολαστικότητος καὶ κατηγορηματικός. Διακρίνεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους, διότι μεριμνᾷ καὶ διὰ τὴν κατάργησιν καθαρῶς δεισιδαιμονικῶν ἐθίμων, ὡς τὸ τῆς τοποθετήσεως κύλικος κάτωθεν τῆς κλίνης τοῦ νεκροῦ καὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν σαρωμάτων ἐκ τῆς οἰκίας εἰς τὸν τάφον. Τὸ ὕψος τῶν ἐπιτρεπομένων ἐξόδων διὰ τὰ καλύμματα τοῦ νεκροῦ δὲν εἶναι ἀσήμαντον καὶ εὐρίσκειται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀπλοῦν τύπον κλίνης, ὅστις ἐπιτρέπεται διὰ τὴν ἐκφορὰν. Ἐδῶ διαφαίνεται ἡ τάσις ἀποφυγῆς

¹ AM 53, 1928, πίν. 15 ἀρ. 92. K. MÜLLER, Leichenwagen Al. d. Gr., 16 εἰκ. 2.

δημοσίας ἐπιδεικτικῆς ἐμφανίσεως, τὴν ὁποίαν παρατηρήσαμεν εἰς τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος. Ἡ αὐστηρότης καὶ τὸ κατηγορηματικὸν ὕφος δεικνύουν ὅτι ἡ ἀντίστασις προμηνύεται πείσμων, ἀλλὰ καὶ τὴν σθεναρὰν θέλησιν τοῦ νομοθέτου νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ.

Ἡ ἀκόλουθος

Σύνοψις τῶν νόμων: περὶ

Ἵδροποσίας	ἀπαντώντων	ἐν Κέω,	Μασσαλία < Φωκαία,	Ἀθήναις,	Μιλήτω,	Λοκροῖς
Εὐκοσμίας	γυναικῶν	»	» Κέω,	Ἀθήναις,		Λοκροῖς
Ἐταιρῶν	»	» Κέω				
Ταφῆς	»	» Κέω,	Μασσαλία	»	Ἀθήναις	
Πένθους	»	» Κέω,	Μασσαλία	»	Ἀθήναις,	Λοκροῖς
Αὐτοκτονίας	»	» Κέω,	Μασσαλία	»		
Ἀργίας	»	» Κέω,			Ἀθήναις	
Διαθηκῶν	»	» Κέω,			Ἀθήναις	

δεικνύει ὅτι οἱ νόμοι ἐφαρμόζονται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς Ἴωνικὰς πόλεις. Τὴν πρωτοβουλίαν ἀποδίδομεν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἰωνίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας παρέλαβον οἱ νομοθέται τῶν πόλεων, τῶν νήσων καὶ ὁ Σόλων τὰς κατευθυντηρίους γραμμάς. Ὁ σπανιότατος νόμος περὶ αὐτοκτονίας, εὐρισκόμενος ταυτοχρόνως ἐν Μασσαλία καὶ Κέω, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ νομοθέτης τῆς Κέω εὔρε τὸ πρότυπον ἐν Φωκαίᾳ, ἀφ' οὗ εἶναι ἀπίθανον νὰ ὑποτεθῆ ἐπίδρασις ἀπὸ τὴν μακρινὴν Μασσαλίαν. Ἴσως πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν Ἴωνικὴν διαφώτισιν ἢ κατάργησις τῶν δεισιδαιμονικῶν ἐθίμων.

Ὁ Ἄριστειδης δὲν εἶναι ἀνάξιος τῶν μεγάλων νομοθετῶν τῆς ἐποχῆς του, ὧν ὑπερέχει κατὰ πολὺ εἰς ἀποτελεσματικότητά. Διότι εἰς οὐδένα ἄλλον τόπον, ἴσως ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, ἢ ἠθικὴ ἐπίδρασις ἐνὸς νομοθέτου ὑπῆρξε τόσον διαρκῆς καὶ ἄμεσος ὅσον εἰς Κέω οἱ νόμοι τοῦ Ἄριστειδου. Ἐκδηλοῦται αὕτη εἰς τὴν ἄκαμπτον διατήρησιν ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους τῆς ἄλλως τόσον εὐφλέκτου γυναικειᾶς εὐκοσμίας, ὅπως ἀναφέρει μετὰ θαυμασμοῦ ὁ Πλούταρχος, εἰς τὸν ὑψηλὸν πολιτισμὸν τῶν τεσσάρων αὐτονόμων καὶ πλήρως λειτουργουσῶν πόλεων εἰς νῆσον ἐμβαδοῦ 110 τετρ. χιλιομέτρων καὶ μόνον, πατρίδος τῶν μεγάλων ποιητῶν Σιμωνίδου¹ καὶ Βακχυλίδου², τοῦ μουσικοῦ Πυθοκλείδου³, διδασκάλου τοῦ Περικλέους, τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου⁴, τοῦ σοφιστοῦ Θηραμένους⁵, τοῦ περιπατητικοῦ Ἄριστο-

1 BERGK, Poetae Lyg. Gr. II 61. SCHMID-STÄHLIN, G. d. gr. Lit., 217 κέ.

2 B. SNELL, Bacchylidis Carmina. WILAMOWITZ, Simonides. JEBB, Poems of B. SCHMID-STÄHLIN 221. Ὁ εἰς B. SCHMID-STÄHLIN 226 ἐκ παρεξηγήσεως τοῦ ἀρθρου Rendiconti dei Lincei VI (ser. 5) 6 κέ. μνημονευθεὶς διπλοῦς ἐσμῆς μετὰ τῶν προσώπων τοῦ Βακχυλίδου καὶ τοῦ Πινδάρου δὲν ὑπάρχει. Πράγματι πρόκειται περὶ δύο κεχωρισμένων ἀνεφάλων ἐσμῶν νῦν εὐρισκομένων εἰς τὴν Αἴθουσαν τῶν Μουσῶν ἐν τῷ

Μουσεῖῳ τοῦ Βατικανοῦ ὑπ' ἀρ. 497b (Βακχυλίδης) καὶ 527b (Πίνδαρος). Πρβλ. Skulpt. d. Vatican. Museums III 1, σελ. 20 καὶ 91.

3 ΠΛΑΤ. Πρωταγόρας 316a. Ἀλκιβιάδ. I, 118c. ΠΛΟΥΤ. Περικλ. 4. Περὶ μουσῶν, 16, 1136.

4 ΠΛΑΤ. Μένων 96d. ΞΕΝΟΦ. Ἄπομν. II 1, 21. DIJLS-KRANZ, Vorsokr. II 308 κέ. GOMPERZ, Gr. Denker I, 342, 467. ZELLER, Philosophie d. Gr. I³, 1060.

5 ΣΟΥ[Ι]ΔΑ[Σ] λ. RE V^A 2320.

νος¹, πολλῶν ἰατρῶν², ὅπως ὁ χειρουργὸς Ἐρασίστρατος³, ἰδρυτῆς τῆς σχολῆς τῶν Ἐρασιστρατειῶν. Τούτους πάντας, παράγοντας τοῦ ὑψηλοτέρου πολιτισμοῦ, διαπνέει ἡ ἰδία σοβαρότης καὶ ἠθικὴ, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης. Τὴν ἠθικὴν ἐπιρροὴν μαρτυρεῖ ἐπίσης ἡ ἀνήκουστος ἀκμὴ τοῦ καλῶς ἐννοουμένου ὡς μέρους τῆς παιδείας ἀθλητισμοῦ μετὰ τῶν 69 νικῶν Κείων ἀθλητῶν εἰς τὰ Ἴσθμια, τὰ Νέμεα καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια (μέχρι τοῦ 459 π. Χ.⁴).

Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, ἐπιζῶντα εἰς τὴν νῆσον μέχρι σήμερον, κρίνουν τὴν ἀξίαν τοῦ νομοθέτου Ἀριστείδου καὶ τὸν τοποθετοῦν μεταξὺ τῶν μεγάλων δημιουργῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

GABRIEL WELTER

¹ ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. 5, 70. RE II, 953.

² ΒΑΚΧΥΛ. I 16. Ἐπίτιμον ψήφισμα ὑπὲρ τοῦ ἱατροῦ Πολυγνώτου διὰ τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ἐν καιρῷ λοιμοῦ IG XII 5, 600.

³ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, Ἀνθολόγ. III 7, 57 σελ. 325. RE V, 333.

⁴ ΒΑΚΧΥΛ. 2,10. Κατάλογος νικητῶν IG XII 5, 608.